

Inhoud

I

- 10
- 12 De steden en de herinnering · 1
- 13 De steden en de herinnering · 2
- 14 De steden en het verlangen · 1
- 16 De steden en de herinnering · 3
- 18 De steden en het verlangen · 2
- 20 De steden en de tekens · 1
- 22 De steden en de herinnering · 4
- 24 De steden en het verlangen · 3
- 26 De steden en de tekens · 2
- 28 De subtiele steden · 1
- 30

II

- 34
- 37 De steden en de herinnering · 5
- 39 De steden en het verlangen · 4
- 41 De steden en de tekens · 3
- 43 De subtiele steden · 2

45 De steden en de uitwisselingen · 1

47

III

50

52 De steden en het verlangen · 5

54 De steden en de tekens · 4

56 De subtiële steden · 3

58 De steden en de uitwisselingen · 2

60 De steden en de ogen · 1

62

IV

66

68 De steden en de tekens · 5

70 De subtiële steden · 4

72 De steden en de uitwisselingen · 3

74 De steden en de ogen · 2

75 De steden en de naam · 1

77

V

80

82 De subtiële steden · 5

83 De steden en de uitwisselingen · 4

85 De steden en de ogen · 3

- 86 De steden en de naam · 2
- 88 De steden en de doden · 1
- 90

VI

- 92
- 95 De steden en de uitwisselingen · 5
- 97 De steden en de ogen · 4
- 99 De steden en de naam · 3
- 101 De steden en de doden · 2
- 103 De steden en de hemel · 1
- 105

VII

- 108
- 110 De steden en de ogen · 5
- 111 De steden en de naam · 4
- 114 De steden en de doden · 3
- 116 De steden en de hemel · 2
- 119 De continue steden · 1
- 122

VIII

- 126
- 129 De steden en de naam · 5
- 131 De steden en de doden · 4

- 132 De steden en de hemel · 3
- 134 De continue steden · 2
- 135 De verborgen steden · 1
- 137

IX

- 140
- 145 De steden en de doden · 5
- 148 De steden en de hemel · 4
- 150 De continue steden · 3
- 152 De verborgen steden · 2
- 154 De steden en de hemel · 5
- 156 De continue steden · 4
- 158 De verborgen steden · 3
- 160 De continue steden · 5
- 163 De verborgen steden · 4
- 165 De verborgen steden · 5
- 168

Het is niet gezegd dat Kublai Kan alles gelooft wat Marco Polo zegt als hij hem de steden beschrijft die hij op zijn onderzoekstochten heeft bezocht, maar de keizer der Tataren blijft zeker met meer nieuwsgierigheid en aandacht naar de jonge Venetiaan luisteren dan naar enige andere bode of verkenner. In het leven van keizers is er een moment dat komt na de trots op de eindeloze uitgestrektheid van de gebieden die wij veroverd hebben, na de melancholie en de opluchting over de wetenschap dat we spoedig geen pogingen meer zullen doen ze nog te leren kennen en te begrijpen; een gevoel van leegte dat over ons komt op een avond, tegelijk met de geur van olifanten na de regen en van verkoold sandelhout dat afkoelt in de stookplaatsen; een duizeling die de rivieren en bergen, afgebeeld op de rossige rug der planisferen, doet trillen, die de documenten in elkaar rolt die ons aankondigen hoe de laatste vijandelijke legers zich van de ene nederlaag in de andere storten, en die de lak verbreekt van de zegels van koningen van wie wij nog nooit gehoord hebben en die de bescherming afsmeken van onze optrekkende legers, in ruil voor jaarlijkse schattingen in de vorm van kostbare metalen, geprepareerde huiden en schildpadschilden; het is het wanhopige moment waarop wij ontdekken dat dit rijk,

dat ons het toppunt van alle wonderen had toegeschenen, een lichaam in ontbinding is zonder einde of vorm; dat de kanker al zo diep is ingeworteld dat wij hem met onze macht geen halt meer kunnen toeroepen; dat de triomf over de vijandelijke vorsten ons tot erfgenamen maakt van hun lange verval. Alleen in de verslagen van Marco Polo lukte het Kublai Kan, door de tot instorting gedoemde muurmassa's en torens heen, het fijne netwerk te onderscheiden van een structuur, zo ragfijn dat zij ontsnapte aan de beet van de termieten.

Als je daarvandaan vertrekt en drie dagen oostwaarts gaat, kom je in Diomira, een stad met zestig zilveren koepels, bronzen beelden van alle goden, met tin geplaveide straten, een kristallen theater, een gouden haan die elke morgen op een toren kraait. Al deze schoonheden kent de reiziger al omdat hij ze ook in andere steden heeft gezien. Maar de eigenschap van deze stad is dat wie er op een avond in september aankomt, als de dagen korter worden en de veelkleurige lampen boven de deuren van de cafetaria's allemaal tegelijk aangaan, en er vanaf een terras een vrouwenstem roept: oehoe!, dat die zich afgunstig voelt op hen die nu denken dat ze al een avond als deze hebben meegemaakt en dat ze toen gelukkig waren.

Iemand die lange tijd op zijn paard door de wildernis rijdt gaat verlangen naar een stad. Eindelijk komt hij in Isidora, een stad waar de gebouwen wenteltrappen hebben overdekt met wenteltrapschelpen, waar ze uit de kunst verrekijkers en violen bouwen, waar een vreemdeling, als hij niet kan kiezen tussen twee vrouwen altijd een derde tegenkomt, waar de hanengevechten altijd uitlopen op bloedelijke vechtpartijen tussen de wedders. Aan al deze dingen dacht hij als hij naar een stad verlangde. Isidora is dus de stad van zijn dromen: met één verschil. In de stad van zijn dromen was hij een jonge man; in Isidora komt hij op hoge leeftijd. Op het plein is het muurtje waar de ouden kijken naar de jeugd die voorbijkomt; hij zit naast hen in de rij. De verlangens zijn al herinneringen.

Over de stad Dorotea kun je op twee manieren praten: zeggen dat er vier aluminium torens boven de stadsmuren oprijzen en zeven poorten flankeren met een ophaalbrug over de gracht waarvan het water vier groene kanalen vult die de stad doorkruisen en haar in negen wijken verdelen van ieder driehonderd huizen en zevenhonderd schoorstenen; en in aanmerking nemend dat de huwbare meisjes uit iedere wijk trouwen met jongelingen uit andere wijken en dat hun families de handelswaar uitwisselen waar zij het monopolie van bezitten: bergamotten, steureieren, astrolabia, amethisten, je berekeningen maken op basis van deze gegevens tot je alles wat je maar wilt van de stad weet, in het verleden het heden de toekomst; ofwel, net als de kameeldrijver die me hierheen bracht, zeggen: 'Ik kwam er in mijn prille jeugd aan, op een morgen, veel mensen liepen snel door de straten in de richting van de markt, de vrouwen hadden mooie tanden en keken je recht aan, drie soldaten speelden clarino op een podium, overal om je heen draaiden er wielen en wapperden er kleurige opschriften. Voordien kende ik slechts de woestijn en de karavaanroutes. Die morgen in Dorotea voelde ik dat ik alle goeds dat het leven te bieden

heeft kon verwachten. In de daaropvolgende jaren aanschouwden mijn ogen wederom de uitgestrekte woestijnvlakten en de karavaanroutes; maar nu weet ik dat dit slechts een van de vele wegen is die op die morgen in Dorotea voor mij openlagen.'

Het heeft geen zin, grootmoedige Kublai, te trachten je de stad Zaira met de hoge bastions te beschrijven. Ik zou je kunnen zeggen uit hoeveel treden de trapvormige straten bestaan, wat de kromming is van de bogen der zuilengangen, met welk soort zinken platen de daken bedekt zijn; maar ik weet al dat ik je dan eigenlijk niets zou zeggen. Niet hieruit bestaat de stad, maar uit het verband tussen de afmetingen van haar ruimte en de gebeurtenissen uit haar verleden: de afstand van een lantaarn tot de grond en de bungelende voeten van een opgehangen overweldiger; de draad die gespannen is tussen de lantaarn en de balustrade ertegenover, en de guirlandes die boven de straat hangen waar de huwelijksstoet van de koningin langskomt; de hoogte van de balustrade en de sprong van de echtbreker die er bij het ochtendgloren overheen klimt; de ligging van een dakgoot en een kat die er waardig overheen wandelt en die datzelfde venster binnenglipt; de richtas van de kanonneerboot die plotseling van achter de kaap te voorschijn is gekomen en de kogel die de dakgoot vernielt; de scheuren in de visnetten en de drie oude mannen die op de kade de netten zitten te repareren en elkaar voor de honderdste keer

het verhaal vertellen van de kanonneerboot van de overwel- diger, van wie men vertelt dat hij, als buitenechtelijk kind van de koningin, op de kade in de luiers achtergelaten was.

Met deze golf die aanrolt uit de herinneringen wordt de stad doordrenkt als een spons, en zij zwelt op. Een beschrijving van Zaira zoals het nu is zou het gehele verleden van Zaira moeten omvatten. Maar de stad zegt haar verleden niet, het maakt er deel van uit als de lijnen van een hand, geschreven in de hoeken van de straten, het traliewerk van de vensters, de loop van de trappen, in de bliksemafleiders, de vlaggenstokken, ieder onderdeel op zijn beurt weer getekend door krassen, schavingen, inkervingen, kogelgaten.

Na verloop van drie dagen, gaande in zuidelijke richting, kom je in Anastasia, een stad die bevloed wordt door concentrische kanalen en waar vliegers boven hangen. Nu zou ik de handelswaar moeten opnoemen die je hier voordelig kunt kopen: agaat, onyx, chrysopraas en andere soorten kwartsgesteenten; ik zou het vlees van de goudfazant moeten prijzen dat hier boven de vlammen van gehard kersenhout bereid wordt en bestrooid met veel oregano; ik zou moeten vertellen over de vrouwen die ik heb zien baden in de vijver van een tuin en die soms – zo vertelt men – de voorbijganger uitnodigen zich met hen te ontkleden en hen te volgen in het water. Maar als ik je deze berichten gaf zou ik je niet over de ware essentie van de stad vertellen: want terwijl de beschrijving van Anastasia je verlangens slechts een voor een opwekt om je te dwingen ze meteen weer te onderdrukken, worden, als je je op een morgen in Anastasia bevindt, al je verlangens tegelijk opgewekt en ze omringen je. De stad komt je voor als een geheel waarin geen enkel verlangen verloren gaat en waarvan je deel uitmaakt, en omdat zij van alles geniet waar jij niet van geniet, blijft er voor jou niets anders over dan in dit verlangen te wonen en er

tevreden mee te zijn. Zo'n macht nu, die ze soms kwaad-
aardig noemen en soms goedaardig, heeft Anastasia, de
stad die je bedriegt: als je acht uur per dag werkt als steen-
houwer in de agaat- onyx- chrysopraasgroeve, neemt jouw
inspanning, die vorm geeft aan je verlangen, een vorm aan
die uit dat verlangen voortkomt, en jij gelooft dat je net
zoveel geniet als het hele Anastasia bij elkaar, terwijl je er
slechts slaaf van bent.

De mens dwaalt dagenlang tussen bomen en stenen. Zelden blijft zijn oog ergens op rusten, alleen wanneer het iets heeft herkend dat een teken is van iets anders: een afdruk in het zand wijst op het voorbijkomen van een tijger, een moeras duidt op een waterader, de hibiscusbloem op het einde van de winter. Verder is alles stom en vervangbaar; bomen en stenen zijn alleen wat ze zijn.

Ten slotte leidt de reis naar Tamara. Je komt er binnen door straten vol uithangborden aan de muren. Het oog ziet geen dingen maar afbeeldingen van dingen die andere dingen betekenen: een tang duidt op het huis van de tandentrekker, een bokaal op de taverne, hellebaarden op het politiekorps, een weeghaak op de groentevrouw. Standbeelden en schilden dragen afbeeldingen van leeuwen dolfijnen torens sterren: een teken dat iets – wie weet wat – als teken een leeuw of een dolfijn of een toren of een ster heeft. Andere signalen waarschuwen voor wat op een bepaalde plaats verboden is – de steeg binnenrijden met wagens, urineren achter de kiosk, hengelen vanaf de brug –, en voor wat toegestaan is – zebra's te drinken geven, kegelen, lijken van familieleden verbranden. Als je de tempel binnenkomt, zie

je de beelden van de goden, ieder met zijn eigen attributen: een hoorn des overvloeds, een zandloper, een medusa; zo kan de gelovige hen herkennen en de juiste gebeden tot hen richten. Als een gebouw helemaal geen aanduiding of teken draagt, is zijn eigen vorm, en de plaats die het inneemt in het geheel van de stad genoeg om er de functie van aan te geven: het koninklijk paleis, de gevangenis, de munt, de pythagorische school, het bordeel. Ook de waren die de kooplieden in hun kramen uitstallen staan niet voor zichzelf, maar dienen als tekens van andere dingen: een geborduurde hoofdband wil zeggen elegantie, een vergulde draagstoel macht, de boeken van Averroës wijsheid, een enkelsieraad wellust. De blik doorloopt de straten alsof het beschreven bladzijden zijn: de stad zegt alles wat je moet denken, laat je herhalen wat zij zegt, en terwijl je denkt Tamara te bezoeken registreer je slechts de namen waarmee zij zichzelf en al haar onderdelen definieert.

Hoe de stad werkelijk is onder deze dichte mantel van tekens, wat zij bevat of verbergt, dat is de mens die uit Tamara vertrekt niet te weten gekomen. Erbuiten strekt zich de lege aarde uit tot aan de horizon, en opent zich de hemel waar de wolken langstrekken. Reeds in de vorm die het toeval en de wind aan de wolken geven is de mens geneigd figuren te herkennen: een zeilschip, een hand, een olifant...

Als je zes rivieren en drie bergketens overgetrokken bent rijst Zora op, een stad die je als je haar eenmaal gezien hebt niet meer kunt vergeten. Maar niet omdat zij als andere gedenkwaardige steden een beeld in de herinnering achterlaat dat anders is dan andere. Zora heeft de eigenschap dat ze punt voor punt in je herinnering achterblijft: de opeenvolging van de straten, en van de huizen in de straten, en van de deuren en ramen van die huizen, ook al zijn die niet van een buitengewone schoonheid of zeldzaamheid. Haar geheim is de manier waarop de blik dwaalt over de figuren die elkaar opvolgen als in een muziekpartituur waarin geen enkele noot veranderd of verplaatst mag worden. De mens die uit zijn hoofd weet hoe Zora in elkaar zit, stelt zich 's nachts als hij niet kan slapen voor dat hij door de straten loopt en herinnert zich de volgorde der dingen: het koperen uurwerk, het gestreepte scherm van de barbier, de fontein met de negen waterstralen, de glazen toren van de astronoom, het stalletje van de watermeloenverkoper, het standbeeld van de heremiet en van de leeuw, het Turkse bad, het café op de hoek, de dwarsstraat naar de haven. Deze stad die niet uit je hoofd verdwijnt is als een metalen constructie of een

netwerk met vakjes waarin iedereen die dingen kan rangschikken die hij wil onthouden: namen van beroemde mannen, deugden, getallen, classificaties van planten en mineralen, data van veldslagen, sterrenstanden, flarden van een gesprek. Tussen elk begrip en elk punt van de afgelegde weg zal hij een verband kunnen leggen dat duidt op affiniteit of contrast en dat automatisch onmiddellijk een herinnering oproept. Zodat de wijsten diegenen zijn die Zora uit hun hoofd kennen.

Maar ik ben voor niets op reis gegaan om de stad te bezoeken: verplicht onbeweeglijk en gelijk aan zichzelf te blijven om beter in de herinnering te kunnen achterblijven, kwijnde Zora weg, ging het tot ontbinding over en verdween. De Aarde is haar vergeten.

Op twee manieren kun je Despina bereiken: per schip of per kameel. De stad ziet er anders uit voor wie over land komt dan voor wie over zee komt.

De kameeldrijver ziet aan de horizon van de hoogvlakte de puntige daken van wolkenkrabbers en radarantennes opdoemen, rood-witte windzakken wapperen, schoorstenen rook uitspuwen, en denkt aan een schip; hij weet dat het een stad is maar hij ziet haar voor zich als een schip dat hem weg zal voeren uit de woestijn; een zeilschip dat op het punt staat uit te varen, terwijl de wind de nog niet losgemaakte zeilen bolt, of een stoomboot waarvan de ketel trilt in het ijzeren ruim; en hij denkt aan alle havens, aan de handelswaar van overzee die op de kaden gelost wordt, aan de kroegen waar bemanningsleden van verschillende vlag flessen op elkaars hoofden stukslaan, aan verlichte benedenvensters, met achter elk een vrouw die haar haar kamt.

In de nevel van de kust ontwaart de zeeman de vorm van een kamelenrug, van een geborduurd zadel met glanzende franje tussen twee gevlekte bulten die schommelend voortgaan; hij weet dat het een stad is maar hij ziet haar voor zich als een kameel met leren zakken aan het zadel, en